

DOI: 10.33310/2519-2809-2019-48-2-124-126

УДК 94(477) «1920»

АНАСТАСІЯ ГЕВКО

аспірантка кафедри історії

*Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського
м. Миколаїв, Україна*

ВИДАННЯ МИКОЛАЇВСЬКОГО ІСТПАРТУ 1920-х рр. ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЙ НА МИКОЛАЇВЩИНІ

У статті аналізується мемуаристика, пов'язана з подіями 1917–21 рр. Охарактеризована діяльність Істпарту у 1920-х рр. спрямована на збір мемуарних свідчень. Проаналізовано видання миколаївського Істпарту в якості джерела з історії політичних подій на Миколаївщині в добу революції та Громадянської війни 1917-1921 рр.

Ключові слова: мемуарна спадщина, ідеологія, радянська Україна, публікації.

Важливою джерельною базою для дослідників революційних подій 1917–1921 рр. в Україні посідає мемуарна спадщина свідків тих бурхливих років. Після поразки визвольних змагань і встановлення в Україні радянської влади, у 1921 році створено Істпарт (Всеукраїнську комісію по історії Жовтневої революції і комуністичної партії). Цю комісію протягом 1921–23 рр. очолював народний комісар внутрішніх справ УСРР М. О. Скрипник.

В свій час Істпарт зайняв провідне серед наукових установ України. Істпарту мав свій журнал «Літопис революції», видано 57 номерів, у якому публікувалися мемуари переважно прихильників радянського табору. За підрахунками дослідника «Літопис революції» у 1922–1935 рр. опублікував 168 спогадів про революційні події в Україні, серед авторів було 123 безпосередніх учасників тих подій [1].

Діяльність Істпартів на регіональному рівні сприяла дослідженню та оприлюдненню матеріалів з історії революції та Громадянської війни в Україні. Також, на місцях, у 1920-х рр. стали з'являтися місцеві видання регіональних Істпартів. Переважно це були збірки документів та спогадів, які часто містять унікальний матеріал, що не потрапив до офіційної документації. Наприклад, важливим джерелом для історії вивчення революційного руху на Півдні України стала книга «Сторінки боротьби. Збірка матеріалів з історії революційного руху в Миколаєві», підготовлена миколаївським Істпартом у 1923 році [2]. Одержавши завдання – підготувати до

5-річчю Жовтневого перевороту збірку мемуарів, бюро місцевого Істпарту провело відповідну роботу по пошуку документальних джерел та збору спогадів учасників тих подій.

Хронологічно книга розпочинається з 1897 р., коли у Миколаєві створено Південно-російський робітничий союз, активну участь в його організації приймав Лев Бронштейн (Троцький). Активними учасниками стали О. Соколовська, І. Мухін, Р. Коротков, В. Немченко. У січні 1898 р. союз розгромлено, активісти заарештовані. Це був перший арешт Л. Троцького (тодішній псевдонім «Львов»), якого відправили на чотири роки на заслання. Старі робітники згадували революційний темперамент, сміливість, освіченість, ораторські здібності «молодого левеня» [2, с.22-25]. В 1930-ті роки подібні видання із вихвалянням заслуг Л. Троцького, передавалися до спецховищ і зараз є бібліографічною рідкістю.

Далі у виданні представлено матеріали революційної газети «Іскра», де розповідається про перші страйки у Миколаєві на початку ХХ століття [2, с.59-70]. Відлуння революції 1905-1907 рр. в Миколаєві (маніфестації та страйки, діяльність Ради робітничих депутатів, арешти) висвітлюють спогади активних її учасників [2, с.79-90]. Миколаївський більшовик В. Шицевалов розповів про діяльність більшовиків у місті протягом 1917 р. У перші післяреволюційні роки мемуаристи ще могли собі дозволити критично описувати революційне минуле, визнавати невдачі, більш менш толерантно описувати своїх опонентів – меншовиків та есерів.

Про популярність саме цих партій серед миколаївських робітників протягом першої половини 1917 р. відверто вказав цей мемуарист [2, с.165-168].

Доба Української революції 1917-1921 рр. в книзі висвітлена, із зрозумілих причин, в контексті лише більшовицького сприйняття. Згадується збройне протистояння місцевої червоної гвардії проти військ УНР у січні 1918 р. [2, с.161]. На початку січня 1918 року миколаївські більшовики взяли курс на здобуття влади. 14 січня після бурхливих дискусій Радою робітничих і військових депутатів в Миколаєві проголошено радянську владу. Однак боротьба між прихильниками УНР та більшовиками тривала. 22–23 січня на вулицях міста відбулися збройні сутички між військами Центральної Ради і загонами червоної гвардії. 23 січня війська УНР склали зброю та визнали у місті радянську владу.

Мемуари (М. Солтанова, А. Ряппо), представлених у цій збірці, в якості джерела про антинімецьке повстання в березні 1918 р. в Миколаєві, вже проаналізовано в статті В. А. Пархоменка [3]. Спогади засвідчили, що повстання все ж таки не було виключно пробільшовицьким, як на цьому наголошували радянські історики. І для самих більшовиків воно виявилось стихійним.

17 березня 1918 р. німецькі війська увійшли до Миколаєва. Німецька адміністрація закрила місцеві суднобудівні заводи «Наваль» і «Руссуд», захопила усю заводську інфраструктуру, внаслідок чого десятки тисяч миколаївських робітників опинилися без роботи. Це значно загострило політичну напруженість у місті. 22 березня відбулося об'єднане засідання заводських робітничих комітетів за участю колишніх фронтовиків, на яких лунали гасла: виступити зі зброєю проти іноземних військ. Однак спільного плану дій вироблено не було. За свідченнями радянських мемуаристів, цього дня у Миколаєві в різних районах почалося стихійне повстання [3, с. 87-88].

Наступного дня повстанці розпочали свій наступ із району Слобідки на завод «Руссуд», проте кулеметним вогнем німців були відбиті. Окупаційна влада поступово стала планомерно придушувати виступ. Ввечері 23-го із

Одеси залізницею почали прибувати нові резерви австро-німецьких сил. 24 березня вони перейшли у наступ. А наступного дня Миколаїв вже повністю перейшов під контроль кайзерівських військ. У робітничому районі – Слобідці почалися обшуки – за знайдену зброю, чоловіки розстрілювалися, а будинки спалювалися.

Денікінський режим на Миколаївщині представлений низкою мемуарних свідчень. Так, про радянське підпілля в місті згадує М. Біншток [2, с.195-200]. Умови перебування у в'язниці за білогвардійської влади описує більшовик Н. Мілюков [2, с. 200-203]. Боротьбу Баштанської селянської республіки у 1919 р. проти денікінців висвітлюють спогади українського есера П. Тура, який був начальником штабу повстанських військ [2, с. 207-214].

У серпні 1919 р. Миколаївщина перейшла під контроль денікінських військ, розпочалася реставрація поміщицького землеволодіння. Відразу оголошено мобілізацію до лав Добровольчої армії Денікіна. Селянство відповіло повстанською боротьбою. Так, за свідченнями мемуариста в ніч на 16 вересня 1919 р. мешканці Баштанки розпочали збройну боротьбу проти денікінців – виник загін у складі 60 осіб [2, с. 211].

А станом на 30 вересня діяло вже п'ять загонів і сформовано штаб повсталого селянства. Загальна чисельність збройних сил «республіки» становила біля 3,5 тисяч [2, с. 208]. Керівниками повстанського штабу стали представники різних політичних партій: більшовики, боротьбисти, есери, анархісти. Повстанці відбили ряд атак денікінських військ і самі провели доволі значні бойові операції. Зруйнували залізницю між станціями Явкіне і Лоцкіне, яку денікінська адміністрація не могла налагодити протягом двох місяців. Незабаром повстанці взяли під контроль села Горохівку, Калинівку, а також залізничну станцію Водопій поблизу Миколаєва. П. Тур відзначав, що повстанці підтримували зв'язок лише із радянським командуванням і відмовляли на пропозиції про спільні дії представникам Махна та Петлюри. «Загони у 200-300 білогвардійців побоювалися з'являтися у місцях нашого розташування» [2, с. 212]. Через налагоджений зв'язок, селяни

завжди перебільшувати присутність повстанських сил, що викликало паніку у денікінській адміністрації.

Проте на початку листопада 1919 р. білогвардійці, зібравши резерви, розпочали операцію проти повсталих. І 12 листопада війська під командуванням генерала Я. Слацова розгромили Баштанську республіку. «Так завершилось розпочате мною повстання, що збрало під свої знамена до 20 000 повстанців» – підводить підсумок у спогадах П. Тур [2, с. 214].

Завершується видання мартирологом «полеглих в революційній боротьбі» – пафосними нарисами-спогадами про І. Чигрина,

Й. Скляра, І. Мірінгофа, Л. Фельдмана, М. Онищенка [2, с. 217-229].

Таким чином, в радянській Україні після встановлення диктатури більшовиків, написання мемуарів (із нерадянським сприйняттям минулого) про революційні події 1917 р. та Громадянської війни, а тим більше їхня публікація, були справою фактично неможливою, і не тільки із за обмежень до архівів, а й через жорстку цензуру за друкованим словом. Мемуари, які видавалися в ті роки за «марксистським підходом», характеризуються радянським схематизмом та ідеологічно вивіреном оприлюдненим матеріалом.

Список використаних джерел

1. Комаренко Н. В. Журнал «Літопис революції» (Історіографічний нарис). К.: Наукова думка, 1970. 170 с.
2. Страницы борьбы: сборник материалов по истории революционного движения в Николаеве. Николаев: Николаевское бюро Истпарта, 1923. 245 с.
3. Пархоменко В. А. Березневе повстання 1918 р. в Николаєві у спогадах сучасників // Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського. Історичні науки: зб. наук. праць. Вип. 1(45) червень 2018. Миколаїв: МНУ, 2018. С. 87-89.

Reference

1. Komarenko N. V. Zhurnal «Litopys revoliutsii» (Istoriografichnyi narys). K.: Naukova dumka, 1970. 170 s.
2. Stranytsy borby: sbornik materialov po istoryyi revoliutsyonnoho dvyzheniya v Nykolaevе. Nykolaev: Nykolaevskoe biuro Istparta, 1923. 245 s.
3. Parkhomenko V. A. Berezneve povstannia 1918 r. v Mykolaievi u spohadakh suchasnykiv // Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu im. V.O. Sukhomlyns'koho. Istorychni nauky: zb. nauk. prats. Vyp. 1(45) cherven 2018. Mykolaiv: MNU, 2018. S. 87-89.

Анастасія Гевко. Видання Николаевского Истпарта 1920-х гг. как источник по истории революционных событий на Николаевщине

В статті аналізується мемуаристика, пов'язана з подіями 1917-21 рр. Охарактеризована діяльність Истпарта в 1920-х рр., направлена на збір мемуарних свідчень. Проаналізовано видання николаєвського Истпарта в якості джерела по історії політичних подій на Николаевщині в епоху революції та Громадянської війни 1917-1921 рр.

Ключевые слова: мемуарное наследие, идеология, советская Украина, публикации.

Anastasia Gevko. Publications of the nikolaevski Istpartu of the 1920s. as a source on the history of revolutionary events in Nikolaev region

This article analyzes the domestic memoirs related events 1917–21. Characterized Istpartu activity aimed at collecting evidence memoir. An important key base for researchers of the revolutionary events of 1917-1921 in Ukraine, it occupies a memorial legacy of witnesses of those turbulent years. After the defeat of the liberation struggle and the establishment of Soviet power in Ukraine, Istpartu was created in 1921.

At one time, Istpartu took a leading place among the scientific institutions of Ukraine. Istpartu had its own journal, Chronicle of the Revolution, 57 issues were issued, in which memoirs were published mainly by supporters of the Soviet camp. "Chronicle of the revolution" in 1922-1935 published 168 memories of revolutionary events in Ukraine, among the authors there were 123 direct participants in those events.

The activities of Istpartu at the regional level contributed to the study and publication of materials on the history of the revolution and the Civil War in Ukraine. Also, in the field, in the 1920s. local editions of regional Eastparts began to appear.

Mostly these were collections of documents and memoirs, which often contain unique material that did not appear in official documents. For example, the book "Pages of the struggle. The collection of materials on the history of the revolutionary movement in Nikolaev", prepared by the Nikolaev Istpartu in 1923.

In Soviet Ukraine, after the establishment of the dictatorship of the Bolsheviks, writing memoirs (with a non-Soviet perception of the past) about the revolutionary events of 1917 and the Civil War, and even more so publishing them, was practically impossible, and not only because of restrictions on archives, but also because hard censorship behind the printed word. The memoirs that were issued in those years for the "Marxist approach" are characterized by Soviet schematics and ideologically verified published material.

Key words: memoir heritage, ideology, Soviet Ukraine, publications.